MUSTAQILLIK DAVRIDA O'ZBEKISTONDA ILM-FAN SOHASIDAGI TARIXIY O'ZGARISHLAR

Boburjon Ma'murjonov Jamshid o'g'li
Millat Umidi Universiteti
boburmamurjonov154@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada uyg'onish davrini bevosita ta'lim sohasisiz tasavvur qilish mushkul bo'lgan davrda yoshlarning ta'lim tarbiyasini eng birlamchi masalaridan biri qilib ilgari surgan holda, amalga oshirilayotgan keng ko'lamdagi islohotlarning yaqin yillardagi o'zining kutilgan natijalarining xulosalari yoritilgan. Jumladan, yangi ilmiy muassasalar tashkil etilishi, fan va ta'lim integratsiyasi hamda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish jarayonlari to'g'risida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim-tarbiya, Uchinchi Renessans, Ilmiy muassasalar modernizatsiyasi, yosh olimlar siyosati, ilmiy-texnikaviy innovatsiyalar.

Annotation. This article highlights that it is difficult to imagine the Renaissance era without education, emphasizing the upbringing and education of young people as one of the primary issues of that period. It discusses the expected outcomes of the large-scale reforms being implemented in recent years. In particular, the article provides information about the establishment of new scientific institutions, the integration of science and education, and the introduction of modern technologies.

Keywords: Education and upbringing, Third Renaissance, modernization of scientific institutions, youth scientist's policy, scientific and technical innovations.

Globallashuv davrida Yurtimizda yangilanish jarayonlari va islohotlar amalga oshirilayotgan bir davrda mamlakatizning ijtimoiy- iqtisodiy va siyosiy hayotida tub o'zgarishlarga erishish, va uning kelajagini ta'minlash uchun, avvalo, yosh avlodlarning dunyoqarashini shakllantirishda milliy qadryatlarimizga tayangan holda yangi O'zbekistonda yangicha dunyoqarashni shaklantirishga ehtiyoj sezilmoqda. Shu boisdan, yoshlarimizda vatanga muhabbat ruhini uyg'otishda, avvalambor, ta'lim-tarbiyaga alohida e'tibor qaratish bugungi kunda dolzarb ahamiyatga ega. Bu esa Vatanimiz mustaqilligini mustahkamlash hamda 0'zbekistonni rivojlantirishning asosiy shartlaridan biridir. Hozirgi paytda mamlakatimizning ishlab chiqarish sohalariga muttasil ravishda yuqori samaradorlikka asoslanib kelmoqda. Ijtimoiyiqtisodiy rivojlangan davlatlar safidan o'rin olishga harakat qilayotgan O'zbekiston uchun bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonlarida asosiy diqqat-e'tibor yoshlarning ijtimoiy-siyosiy dunyo qarashlarini, fikrlashlarini Vatan manfaatlariga yo'naltirish

dolzarb vazifalardan biridir.Bugun Yurtimizda yangilanish jarayonlari va islohotlarga dahldorligini chuqur his qiladigan, mamlakatimizning eng rivojlangan davlatlar qatoriga kirishidagi o'z o'rni va ishtirokini teran anglaydigan, bu yolda faol fuqarolik pozitsiyasiga, kreativ va innovatsion tafakkurga va g'oyaga ega bo'lgan zamonaviy yoshlarni tarbiyalashda ta'limni rivovlantirishning konseptual asoslari va amaliy faoliyat mezonlari ishlab chiqilmoqda. Kelajak poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq. Buning uchun har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida, avvalo shaxsni ko'rishi lozim. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, komil insonlar etib voyaga yetkazish ishi ta'lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo'lib qoladi. Bu esa ta'lim va tarbiya ishini uyg'un holda olib borishni talab etadi. Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi. Shuning uchun ham hozirgi sharoitda butun mamlakat miqyosida ta'lim va tarbiya, ilm-fan, kasb-hunar o'rgatish tizimlarini tubdan yangicha isloh qilishga nihoyatda katta e'tibor qaratilayotganligining boisi ham shunda. Ko'plab mamlakatlar barqaror rivojlanishining yangi darajaga ko'tarilishi va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlaydigan asos, bu ta'lim, fan hamda innovatsiyadir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bugun jahon miqyosida yurtimiz haqida so'z ketganda yangi O'zbekiston iborasi tilga olinmoqda. Bu keyingi yillarda taraqqiyotning mutlaqo yangi bosqichiga qadam qo'yganimiz, erishayotgan zalvarli yutuqlarimizning e'tirofidir. O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining 29 yilligi munosabati bilan Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tantanali tabrik nutqida taraqqiyotimizning maqsadi Uchinchi Renessans bo'lishi lozimligini ta'kidladi. Xalqimizning ulug'vor qudrati jo'sh urgan hozirgi zamonda O'zbkistonda yangi bir uyg'onish – Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda, desak, ayni haqiqat bo'ladi.

Haqiqatan tarixan olganda biz ikki Renessansni boshdan kechirdik:

1. IX-XII asrlarda Markaziy Osiyoda Mo'g'ullar istilosigacha bo'lgan davr, u al-Xorazmiy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino kabi qomusiy olimlar, astranom al-Farg'oniy, Buxoro tarixchisi Narshaxiy, Yusuf Xos Hojib kabi buyuk daholar, buyuk muhaddislar – Buxoriy, Termiziy, Mutakallimlar – Moturidiy va Abul Muin Nasafiy hamda boshqa atoqli dunyoviy va diniy allomalar shuuri olamni yoritishi bilan bog'liq.

2. Ikkinchi Renessansi XIV asr oxirgi choragi – XVI asr birinchi choragi Sohibqiron Amir Temur va temuriylar sulolasi 1,5 mln.kv. kilometr territoriyada hukmronlik qilgan (XIV-XVI

asrlar) davriga tog'ri keladi. Mirzo Ulug'bek, G'iyosiddin Jamshid al-Koshiy, Qozizoda Rumiy, Ali Qushchi, Abdurahmon Jomiy, Lutfiy, Nizomiddin Mir Alisher Navoiy, Husayin Voiz Koshifiy, Kamoliddin Begzod kabi buyuk me'morlar, bastakorlar, musavvirlar, tarixchilar chiqib, bugun ham dunyoni lol qoldirayotgan asarlar yaratdilar.

Davlatimiz rahbari O'qituvchilar va murabbiylar kuni munosabati bilan so'zlagan nutqida ustozlarimizni bayram bilan samimiy tabriklab, "Darhaqiqat, millionlab farzandlarimiz qalbiga ilm-fan ziyosini singdirib, ularni el-yurtga munosib insonlar etib tarbiyalayotgan zahmatkash va olijanob ustozlarimizga har qancha tahsinlar aytsak, arziydi" deb e'tirof etdi va keyingi yillarda yurtimizni har tomonlama taraqqiy ettirish, yangi O'zbekistonni yaratish maqsadida barcha sohalar qatori ta'lim tizimida ham tub islohotlar olib borilayotganiga to'xtalib, "Biz keng ko'lamli demokratik o'zgarishlar, jumladan, ta'lim islohotlari orqali O'zbekistonda yangi Uyg'onish davri, ya'ni Uchinchi Renessans poydevorini yaratishni o'zimizga asosiy maqsad qilib belgiladik. Bu haqda gapirar ekanmiz, avvalo, uchinchi Renessansning mazmun-mohiyatini har birimiz, butun jamiyatimiz chuqur anglab olishi kerak" deb ta'kidlab o'tdilar. Barcha sharq va g'arb olimlarining e'tirof qilishlaricha, Yevropada 15-17 asrlar orasida yuzaga kelgan Birinchi Renessans yurtimizda undan bir necha yuz yil avval, ya'ni IX-XI asrlarda ro'y bergan. Ushbu ulkan yuksalishning sodir bo'lishining o'z tarixiy sabablari bor, albatta. Chunki, mazkur davrda davlat taraqqiyoti uchun juda muhim bo'lgan yangi islohotlar va qonunlar joriy qilindi, yer-suv, qo'shnichilik munosabatlaridan soliqlargacha tub yangilanishlar sodir bo'ldi. Davlat yuritishdagi va siyosatdagi yangiliklar ilm-fan kishilarini ezgu g'oyalar tevaragida birlashtirdi, turli-tuman fanlarga, ayniqsa matematika, astronomiya, kimyo, tibbiyot, huquq, geodeziyaga qiziqish kuchaydi va dunyo tuzilishi haqidagi zamonaviy nazariyalarga aynan o'sha davrda asos solindi. Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Ahmad al-Farg'oniy Abu Nasr Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Mahmud Koshg'ariy, Mahmud Zamaxshariy, imom Buxoriy, imom Termiziy, imom Moturudiy, Abul Muin Nasafiy kabi buyuk ajdodlarimiz serqirra iste'dod sohiblari bo'lishlari bilan bir qatorda, o'z fanlari bo'yicha butun olamga ustozlik maqomiga erishdilar. Mazkur davr dunyo taraqqiyotining yuksalish tamoyillarini belgilab berdi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Buning yorqin isboti – Xorazmda barpo etilgan Ma'mun akademiyasidir. Daho mutafakkirlarni o'z bag'riga to'plagan bu oliy dargoh nafaqat o'z mintaqasi, balki butun dunyo uchun akselerator vazifasini o'tagani haqiqat.

Ikkinchi Renessans nafaqat mintaqamizda, balki juda katta jo'g'rofiy hududlarda siyosiy-iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarni amalga oshirgan ulug' bobomiz, sohibqiron Amir Temur nomi

bilan chambarchas bog'liq. U zot tufayli qudratli markaziy boshqaruvga asoslangan davlat va yangi madaniy-ilmiy yuksalish uchun qulay vaziyat yuzaga keldi. Amir Temur o'z bepoyon saltanatining katta shaharlariga turli hududlardagi iste'dodli olimlar, shoirlar, hunarmandlar, me'morlarni jamladi va ilmi-fan taraqqiyoti uchun kerakli barcha shart-sharoitlarni yaratib berdi. Bunday oqilona siyosat mamlakatning ilmiy va madaniy qudratini kuchaytirdi. Ikkinchi renessans davri "Islom madaniyatining oltin asri" deb atalishi bilan birga, fazo ilmi va matematika fanlarining rivojlanishi bilan yurtimizda ikkinchi Uyg'onish, ya'ni ikkinchi Renessans davrini boshlab berdi. Bu davrda Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy, Burhoniddin Marg'inoniy, Abul Mu'in Nasafiy kabi ulug' ulamolar, Qozizoda Rumiy, Mirzo Ulug'bek, G'iyosiddin Koshiy, Ali Qushchi singari benazir olimlar, Lutfiy, Sakkokiy, Hofiz Xorazmiy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Bobur Mirzo kabi mumtoz shoir va mutafakkirlar maydonga chiqdi. Sharafiddin Ali Yazdiy, Mirxond, Xondamir kabi tarixchilar, Mahmud Muzahhib, Kamoliddin Behzod singari musavvirlar, ko'plab xattot va sozandalar, musiqashunos va me'morlarning shuhrati dunyoga yoyildi. Birinchi Renessans davrida bo'lgani kabi, bu davrda ham ilm o'rganishni istovchilar butun dunyodan oqib kela boshladilar.

Prezidentimiz tilga olgan Uchinchi Renessans g'oyasi ham davlatning, ham yoshlarning, ham ota-onalar va ustozlarning orzu istaklarini birlashtiradi. Muhimi, tarix kaytarig'i ajdodlar tajribasi sifatida, bu davlat rahbarining irodasi va tashabbusi – uning ilm-fanga bulgan ishonchi va zavqi o'laroq "uning hayotiy armonlari" bo'lib qat'iy da'vat sifatida yangradi. Har qanday ota-ona o'z farzandining iste'dodi barq urishini, el-yurtga xizmat qiladigan yetuk inson bo'lib ulg'ayishini xohlaydi. Ayni shu yerda davlat-yoshlar va ota-onalar istaklarining jisplashganini ko'ramiz. Bu - tarix, bugun va kelajakni birlashtiruvchi hayotbaxsh g'oya bo'lgani uchun ham davlat rahbari Uchinchi Renessans masalasini milliy g'oya sifatida ko'tardilar.

Darhaqiqat, keyingi yillarda yosh avlod tarbiyasida hal qiluvchi o'rin tutadigan bog'chalar va maktablar tizimida maqtanishga arzigulik ulkan ishlar qilindi. Prezident maktablari, ixtisoslashtirilgan va ijod maktablari qurish hamda Zamonaviy maktab dasturini joriy etish borasidagi say-harakatlar ham izchillik bilan davom ettirilmoqda. Binobarin, O'zbekiston respublikasi prezidentining ''2022-2026'' yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida‖gi farmoni ushbu islohotlarni amalga oshirishda katta axamiyatga ega. ''O'zbekistonni rivojlangan mamlakatga aylantirishni maqsad qilib qo'ygan ekanmiz'' - degan edi Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev, - bunga faqat islohotlar, ilm-ma'rifat va innovatsiya bilan erisha olamiz. Buning uchun yangi avlod o'quv yurtigacha, ta'limning barcha bo'g'inida islohot qilishni boshladik. Ilm yo'q joyda, qaloqlik, jaholat va albatta, to'g'ri

yo'ldan adashish bo'ladi. Sharq donishmandlari aytganidek, ''Eng katta boylik – bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros – bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik – bu bilimsizlikdir''. Shu sababli hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o'zlashtirish, chinakam ma'rifat va yuksak madaniyat egasi milliy kadriyatlarimizga sodik bo'lish uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi lozim. 2019-2021 yillarda mutlaqo yangi mazmun va shakldagi 14 ta Prezident maktabi, 9 ta Ijod maktabi ish boshladi. Oliy ta'limni rivojlantirish uchun 2022-yil xolatiga ko'ra oliy o'quv yurtlari soni 162 taga yetgan, jumladan, 30 ta nufuzli xorijiy universitetning filiallari xamda 25 ta nodavlat oliy o'quv yurtlari. Yetakchi xorijiy universitetlar bilan hamkorlikda 141 ta qo'shma ta'lim dasturi bo'yicha kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi. Oliy ta'lim muassasalariga 2021-2022- o'quv yilida jami 808,4 nafar talaba o'qishga qabul qilindi. Amalga oshirayotgan islohotlarimiz jahon hamjamiyati tomonidan munosib baholanmoqda. Xususan, dunyodagi nufuzli nashrlardan biri – ''The Economist'' jurnali O'zbekistonni 2019 yilda islohotlarni eng jadal amalga oshirgan davlat – ''Yil mamlakati'' deb e'tirof etdi. Buyuk Britaniyaning Times Higher Education agentligi tomonidan e'lon qilingan ''World University Rankings – 2023'' reyting natijalariga ko'ra, bu yil respublikaning yana 18 ta oliy ta'lim muassasasi «reporter» maqomida qayd etildi. Bu bilan Top-1000 talik reytingdan joy olish uchun da'vogarlar o'tgan yilgi 10 tadan 28 taga yetdi. Taraqqiyot strategiyasi loyihasiga ko'ra, kelgusi 5 yilda maktabgacha ta'limdagi qamrov darajasini 62 foizdan 80 foizga yetkazish rejalashtirilmoqda. 2026-yilga kelib esa 6 yoshli bolalarni 100 foiz maktabgacha tayyorlov tizimi bilan qamrab olish kutilmoqda. Buning uchun esa 7 mingdan ortiq nodavlat muassasalarni qurish,160 mingdan ko'proq kadrlar malakasini oshirish maqsad qilingan.

Oliy ta'limda yoshlar uchun barcha qulayliklar joriy etilmoqda. Shuning uchun maktab bitiruvchilarini oliy ta'lim bilan qamrab olish darajasini 2020 yilda 25 foizga va kelgusida 50-60 foizga yetkaziladi. So'nggi 4 yilda mamlakatimizda 43 ta yangi oliy ta'lim muassasasi tashkil etilib, ularning soni 121 taga yetdi. 2022-2023 yili oliy o'quv yurtlariga kirish uchun 1,2 millionga yaqin yoshlarimiz hujjat topshirdi (2020 yilda salkam 1,5 million). Davlat granti bo'yicha o'qiyotganlar 120 ming nafarni (jamiga nisbatan 14,8 foiz) tashkil etadi. Ushbu ko'rsatkichlar 2020/2021-o'quv yiliga nisbatan taqqoslanganda davlat granti bo'yicha o‗qiyotganlar soni 23 ming nafarga (23,5 foizga) ortgani kuzatiladi. Ma'lumot uchun, 2022/2023-o'quv yili uchun ham 190 mingdan ziyod abituriyent talabalikka tavsiya etildi..Yurtimizda Yoshlar ishlari agentligi, Yoshlar masalalari bo'yicha idoralararo kengash tashkil etildi. Oliy Majlis palatalari Yoshlar parlamentlari, Innovatsion rivojlanish vazirligi qoshida Yoshlar akademiyasi tuzildi. Hududlarda ''Loyihalar fabrikasi'' ish boshladi. ''Yoshlar –

kelajagimiz'' Davlat dasturi doirasida iqtidorli va tashabbuskor o'g'il-qizlarimizning 8 mingdan ziyod biznes loyihalariga qariyb 1,7 trillion so'm miqdorida imtiyozli kreditlar ajratildi.Hukumat qarori bilan, xotinqizlarga tijorat banklari tomonidan foizsiz ta'lim krediti ajratish tartibi joriy qilingandi. Bunda, talaba va bank o'rtasida 14%li ta'lim krediti ajratish to'g'risida shartnoma imzolanadi hamda kredit bo'yicha foiz stavkalari to'liq davlat byudjetidan qoplanadi Ma'lumki, har qanday mustaqil davlat mustahkam ma'naviy poydevorga ega bo'lgandagina yuksak taraqqiyotga erisha oladi. Shu boisdan ham biz ―Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi‖ doirasida umumta'lim maktablarida birinchi marta ''Tarbiya'' fanini joriy etildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» 2019 yil 3 maydagi PQ-4307-son qarori ijrosini ta'minlash, shuningdek, yoshlarni mustaqil hayotga dunyoqarashi keng, faol fuqarolar etib tarbiyalash maqsadida Vazirlar Mahkamasi karor qiladi: Konsepsiyaning maqsadi — yosh avlodda mustaqil va baxtli hayot uchun zarur ijtimoiy malaka hamda fazilatlarni yoshiga mos, bosqichma-bosqich shakllantirishdan iborat. Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasi quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

-birinchi bosqich — oilalarda (ikki davr asosida: birinchi davr — homila davri, ikkinchi davr — bola tug'ilganidan 3 yoshgacha bo'lgan davr);

-ikkinchi bosqich — maktabgacha ta'lim 3 - 6 (7) yoshgacha bo'lgan davr;

-uchinchi bosqich — umumiy o'rta ta'lim tizimida (ikki davr asosida: birinchi davr -7 (6) -10 yosh boshlang'ich sinf, ikkinchi davr -11-17 yosh o'rta va yuqori sinflar);

-to'rtinchi bosqich — ishlab chiqarishda faoliyat ko'rsatayotgan va band bo'lmagan yoshlar, shuningdek, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari tizimida (ikki davr asosida: birinchi davr — o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim bilan qamrab olinmagan, shuningdek, ishlab chiqarishda faoliyat ko'rsatayotgan va band bo'lmagan yoshlar -17-30 yosh, ikkinchi davr — o'rta maxsus kasb-hunar, oliy ta'lim muassasalarining o'quvchi-talabalari 15-22 (24) yosh). Tarbiya va ta'limni bir-biridan alohida ajratib bo'lmaydi, bu ikki jarayon o'zaro uyg'un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlarga ega, yuksak ma'naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog'lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo'lgan vatanparvar yoshlarni yetishtirib beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ta'lim-tarbiya — kelajak, hayot-mamot masalasi. Shu bois, bu sohadagi islohotlarni kechiktirishga haqqimiz yo'q. Zero, mamlakatimiz aholisining 64% yoshlar tashkil etar ekan, ularni Yurtimizdagi yangilanish jarayonlari va islohotlar davrida

yoshlarni millat, ona Vatanga muhabbat va ularning taqdiriga befarq bolmagan hamda oz ajdodlariga munosib zamonaviy yoshlar etib ulg`aytirish maqsadida ta‘lim sohasiga alohida e‘tibor qaratilmoqda, chekka hududlarda ham zamon talablariga mos maktablarning barpo etilishi, shuningdek, iste‘dodli o’quvchilarni rag’batlantirish borasidagi keng ko’lamli ishlar samarasi bugun erishilayotgan natijalar, yutuqlarda o’z ifodasini topmoqda. Darhaqiqat, yangilanayotgan O’zbekistonda kelajagi negizi bu yuksak marralarni ko‘zlab katta yo‘lga chiqqan, Uchinchi Renessans poydevorini barpo etayotgan biz yoshlarmiz. Shunday ekan, hozirgi kundagi Prezidentimiz tomonidan yaratilayotgan imkoniyatlar va islohotlardan foydalangan holda barchamiz yagona maqsad yo‘lida vijdonan ishga kirishsak, albatta, zafar biz tomonda bo‘ladi.

REFERENCES

1. Mirziyoyev M. Yangi O’zbekiston strategiyasi. -T.: 2001. 294-295-betlar
2. Karimov I.A. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. 80-81-betlar
3. Yosh ota-ona kitobi. Uzluksiz ma’naviy tarbiya trilogiyasi. 1-qism: 3 yoshgacha bo’lgan bolalarni ma’naviy tarbiyalash bo’yicha qo’llanma. -T: Muharrir nashriyoti, 2018. 7-bet
4. J. S. Ramatov, Mirshod Numonovich Hasanov, L. A. Valiyev Sharq uyg’onish, mutafakkirlar davri, siyosiy-huquqiy ta‘limotlar (Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniyning Siyosiy-huquqiy Qarashida) // Ta‘lim fanlaridagi akademik tadqiqotlar. 2022 yil. 6-son. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/shar-uy-onishdavri-mutafakilarinin-siyosiy-uu-iy-talimotlari-abu-nasr-forobiy-abu-ray-onberuniying-siyosiy-uu- iy-arashlari (kirish sanasi: 27.10.2022).